

ՄԻ ՊԱՐԵՐԳԻ ՏԵՔՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՎ ԾԻՍԱԿԱՆ
ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հուսինե Ս. Պետրոսյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն,
Շիրակի Ս. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան, Գյումրի, ՀՀ

Ամփոփում

Նախաբան. Հոդվածի քննության առարկան հայոց ժողովրդական «Ալաջա պար» խմբապարի պարերգի առանձին մասերն են: Տեքստի երկխոսության մեջ երգող աղջիկը (հարսնացուն) ակնարկում է իր տոհմի և տղայի (փեսացուի) տոհմի հովանավոր աստվածների միջև գոյություն ունեցած հակասության մասին: Իսկ դրանք Արևի և Ամպրոպի աստվածներն էին: Հակասությունը գալիս էր Սառցապատմանը հաջորդած Հալոցքի դարաշրջանից և արտացոլվել է կրակի և ջրի հակասական լինելու ավանդազրույցներում: Մեթոդներ և նյութեր. Հոդվածը գրվել է պատմահամեմատական մեթոդի կիրառումով: Նյութերից են ինչպես հայկական ժողովրդական «Ալաջա պար» պարերգի նախերգանքը, նրա մի քայլակը, այնպես էլ պարերգի տեքստում անանուն մնացած, անձրև հողի (Ամպրոպի աստծու) և հարսնացու աղջկա թրջված հագուստը չորացնողի (Արևի աստծու), այսինքն՝ հնագույն ջրի և կրակի անձնավորում հակոտնյա աստվածությունների մասին ավանդազրույց-առասպելները: Վերլուծություն. Հոդվածում վերլուծում ենք «Ալաջա պար»-ի նախերգանքը և տեքստի քայլակներից մեկը: Հարսնացու աղջկա՝ «թագուհի» իսկ փեսացու տղայի՝ «թագավոր» և նրանց՝ որպես Արևի և Ամպրոպի աստվածներ ըմբռնումը հայոց հարսանեկան ծեսից բացի կար խեթական մշակույթում: Արդյունքներ. Հայկական հնագույն երկտոհմ ցեղերից մեկի պաշտամունքի առարկաներն են եղել հնդեվրոպական հնագույն երկու աստվածությունները՝ «պարզ օր» հասկացության անձնավորում Արևի աստվածը և «Ամպամած օր» հասկացության անձնավորում Ամպրոպի աստվածը [13, cc. 793-794]: Դրանցից առաջինը, ըստ «Ալաջա պար» ժողովրդական պարերգի տեքստի, եղել է «իգական» տոհմի՝ հարսնացու աղջկա

տոհմի հովանավորը, իսկ երկրորդը՝ «արական» տոհմի՝ փեսացու տղայի տոհմի հովանավոր աստվածը:

Բանալի բառեր՝ տոհմ, երգ, հարսնացու, փեսացու, Արևի աստված, Ամպրոպի աստված, կրակ, ջուր, թագավոր, թագուհի:

Ինչպես հղել՝ Պետրոսյան Լ. Մի պարերգի տեքստի պատմական և ծիսական բաղադրիչների մասին, // ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Գյումրի, 2024: Հ. 1 (27): 152- 159 էջեր: DOI: 10.52971/18294316-2024.27.1-152

ON THE HISTORICAL AND RITUAL COMPONENT OF THE TEXT OF THE SONG-DANCE

Lusine S. Petrosyan

Shirak Center for Armenological Studies of NAS,
Shirak State University after M. Nalbandyan Gyumri, RA

Abstract

Introduction: The subject of the article is separate parts of the Armenian folk song-dance "Alaja par" (Alaja dance). The social basis of this folk song-dance is revealed by the one dialogue of the text where the singing girl (bride), alludes to the contradiction between the divine patrons of her own genus and those of the guy (groom). These were the deities of the Sun and Thunder. The contradiction refers to the period Thaw, following the Ice Age, and is reflected in the myth of the contradictions of fire and water. **Methods and materials:** The article is written using the historical-comparative method. The materials include both the Armenian folk song "Alaja Par" and myth about the antipode deities of the Thunder God (formerly the personification of water) and the Sun God (formerly the personification of fire). **Analysis:** In the article we analyse the prelude to the song "Alaja Par" and one of the quatrains of the text. In addition to the Armenian wedding ritual, in the Hittite culture there was also the perception of the bride as a "queen" and the groom as a "king". **Results:** The objects of worship of each Armenian tribe were two ancient Indo-European deities: as each tribe consisted of two genera. These deities were the Sun god as the personification of the concept of "clear day" and the Thunder god as the personification of the concept of "cloudy day". The first of them, according to the text of the folk song "Alaja Par", was the patron deity of the bride's genus, and the second was the patron deity of the groom's genus.

Key words: *genus, song, bride, groom, Thunder god, Sun god, fire, water, king, queen.*

Citation: Petrosyan L., On the Historical and Ritual Component of the Text of the Song-Dance. // "Scientific Works" of SCAS NAS RA. Gyumri. 2024. V. 1 (27), 152- 159 pp.
DOI: 10.52971/18294316-2024.27.1-152

ОБ ИСТОРИЧЕСКИХ И ОБРЯДОВЫХ КОМПОНЕНТАХ ТЕКСТА ОДНОЙ ПЕСНОПЛЯСКИ

Лусине С. Петросян

Ширакский центр арменоведческих исследований НАН,
Ширакский государственный университет им. М. Налбандяна, Гюмри, РА

Аннотация

Введение: Предметом обсуждения статьи являются отдельные части армянской народной групповой песнопляски «Аладжа пар» (танец Аладжа). Социальную основу этой народной

песнопляски раскрывает тот диалог текста, где поющая девушка (невеста) намекает на противоречие между божественными покровителями своего рода и рода парня (жениха). Это были божества Солнца и Грома. Противоречие относится к периоду Оттепеля, последовавшему за Ледниковым периодом, и отражено в сказаниях о противоречиях огня и воды. Методы и материалы: Статья написана с использованием историко-сравнительного метода. Среди материалов как армянская народная песнопляска "Аладжа Пар" так и сказания об антиподах-божествах, т.е. Бога Громовержца (ранее олицетворение воды) и Бога Солнца (ранее олицетворение огня). Анализ: в статье мы анализируем прелюдию в песнопляске «Аладжа Пар» и одно из четверостиший текста. Помимо армянского свадебного ритуала, в хеттской культуре также существовало восприятие невесты как «царицы», а жениха как «царя». Результаты: Объектами поклонения каждого армянского двухродового племени были два древних индоевропейских божества: это бог Солнца, как олицетворение понятия «ясный день» и бог Грома, как олицетворение понятия «пасмурный день». Первый из них, согласно тексту народной песнопляски «Аладжа пар», был божеством-покровителем рода невесты, а второй был божеством-покровителем рода жениха.

Ключевые слова: род, песня, невеста, жених, бог Солнца, бог Грома, огонь, вода, царь, царица.

Как цитировать: Петросян Л. Об исторических и обрядовых компонентах текста одной песнопляски. // "Научные труды" ШЦАИ НАН РА. Гюмри, 2024, Т. 1 (27). 152 – 159 сс.

DOI: 10.52971/18294316-2024.27.1-152

ՆԱԽԱԲԱՆ. Հոդվածը գրելիս օգտվել ենք Գ. Սրվանձտյանցի «Երկեր»-ի I հատորից, Վ. Սամվելյանի կազմած «Երգարան»-ից, Ա. Ղանալանյանի «Ավանդապատում» գրքից, Ժ. Խաչատրյանի «Գնդի և շրջանի սեմանտիկան հայ ծիսական պարերում» աշխատությունից, Գ. Հակոբյանի «Ներքին Բասենի ազգագրությունը» գրքից, Սրբուհի Լիսիցյանի «Старинные пляски и театральные представления армянского народа» գրքի I հատորից, Օ. Ռ. Գերնիի «Хетты» գրքից և այլն: Հոդվածը նպատակ ունի ցույց տալ, որ ժողովրդական «Ալաջա պար» սիրերգի առանձին մասերում գործ ունենք ոչ միայն երիտասարդ զույգի սիրային զեղումները բացահայտող խոսքի հետ, այլ որ դրանցում հիշողություններ կան մեր նախնի մի ցեղի երկտոհմ կառույցի մասին: Այն արտացոլված է հարսնացու աղջկա՝ Արևի աստծուն պաշտող տոհմից, իսկ փեսացու տղայի՝ Ամպրոպի աստծուն պաշտող տոհմից լինելու մեջ: Այդ հանգամանքը հոդվածում հաստատվում է պատմական, ազգագրական, առասպելաբանական, ուղղակի և զուգահեռ բերված նյութերի միջոցով: Դրանով հոդվածը թե՛ արդիական է և թե՛ նորույթ է:

Հնագույն հայկական ցեղի երկու տոհմերի իգական և արական բնութանումը պարերգում

Մշո խմբապարերից մեկը նկարագրելիս Գ. Սրվանձտյանցը բերում է նաև պարին ուղեկցած պարերգի ամբողջ տեքստը: Ահա պարի նկարագրությունը: «Իբր քսան կամ ավելի ու պակաս այր և կին, տղա և աղջիկ մեջընդմեջ, իրարու ձեռք բռնած, քովքովի, անբաժան, ծնկածալիկ կը պարեն, կարծես մեկ անձի պես. և յուրաքանչյուր տողը մեկ կամ քանի մը հոգի կ'երգեն, իսկ *զրլեջան ու մըրալէ և տըլէմ, տելլեմ սընջարի* ամենքը մեկ բերան կը կրկնեն ու կը թռեն» [12, էջ 541]: Հիշատակված Գլեջանը հարսնացուն է, իսկ Գ. Սրվանձտյանցի «կը թռեն» բնութագրումը ցույց է տալիս, որ խմբապարը

հայկական պարերի վերվերի տեսակին է պատկանել՝ կոչված նաև *թոնոցի*, *թոնոկի*, *թոման*, *թովըրուն*, *թովերք*, *թովերի* [15, cc. 263-264]:

Իր տեսած պարի առթիվ Գ. Սրվանձոյանցը վկայում է, որ այն «Վանա, Մշո, Պուլանըխի գեղերու հայոց խաղեր»-ից էր [12, էջ 541]: Ամուսնական ծեսերին ուղեկցող պարերգերը սովորաբար ունեն նախ հարսնացու աղջկան, ապա փեսացու տղային ուղղված գովաբանական խոսքեր: Դրա մասին են վկայում բանահավաք-ազգագրագետ Գ. Հակոբյանի՝ Ներքին Բասենին վերաբերող հետևյալ տողերը. «ամուրի երիտասարդները մեկ-մեկ էլ մասնակցում էին պարերգին: Մեկ կամ երկու աղջիկ երգում էին պարողներից, իսկ սրանց որպես արձագանք կամ պատասխան երգում էին մեկ կամ երկու տղա» [6, էջեր 377-378]:

«Ալաջա պար»-ի պարերգի նախերգանքը՝

«Սասման կ'ելներ բարակ ծուխ,

Յարիկ մ'ունենք Պուլանուխ» [12, էջ 541]

պահպանել է պարերգի հնագույն ենթաշերտը՝ ի տարբերություն ծավալով նրա մեծ մասը դարձած սիրերգի: Վերջինը հիմնականում հավաքածու է, բացառյալ քառատողի:

«Յարոջ դոնով ընցա ես,

Անձրև եկավ, թացվա ես.

Արև զարկավ, թրփռա ես,

Քանց կարմիր վարդ բացվա ես» [12, էջ 542]

Սա ևս պարերգի հնագույն շերտին ենք վերագրում նախ նրա համար, որ ուղղակիորեն կապված է պարերգի նախերգանքի հետ, ապա, որ ոչ միայն կենցաղային, այլև առասպելաբանական ենթատեքստ ունի: Նախերգանքում նշվող բարակ ծուխը նույն ինքը Գըլեջանի փեսացուն է: Հայտնի է, որ հայոց կենցաղում տունը, ընտանիքը, գերդաստանը նաև օջախ էր կոչվում [9, էջ 610], ուստի օջախի *ծուխը կտրել* նշանակում էր «մի ընտանիք կոտորել, ոչնչացնել, բնաջինջ անել» [8, էջ 353] և դրան հակառակ՝ *օջախը ծխեցնել* նշանակում էր «ընտանիքի երիտասարդ անդամին ամուսնացնելը» կամ «արու զավակ ունենալը»: Իսկ ինչո՞ւ է ամուսնացող տղան կոչվում *բարակ ծուխ*: Հավանաբար, այն պատճառով, որ նա կամ ընտանիքի միակ արու զավակն է եղել, կամ պատանեկությունից նոր է անցում կատարել երիտասարդություն:

Պարերգի նախերգանքի հետ ուղղակի կապի մեջ եղած քառյակը ցույց է տալիս, որ հարսնացու աղջիկը խախտել էր ամուսնության ծիսակարգում ընդունված ավանդույթը. նա անցել էր «յարոջ դոնով», որի իրավունքը մինչև հարսանիք նա չունեիր: Դրանով նա զայրացրել էր փեսացուի տոհմի հովանավոր բարկացկոտ Ամպրոպի աստծուն: Սա էլ անձրև էր հղել (և կայծակներով, հավանաբար, վախեցրել) խեղճ հարսնացուին: Բայց Ամպրոպի աստծու փոխարեն հանդես եկած Արևի ժպտերես աստվածը՝ հարսնացուի տոհմի հովանավորը, պարզված երկնքից լույս ու ջերմություն էր հղել երկիր: Թրջված հարսնացուն դրանով չորացել էր և կարմիր վարդի նման բացվել: Իսկ կարմիր վարդը խորհրդանշում էր ինչպես Արևի աստծուն, այնպես էլ մարդկության իգական կեսին: Հայոց հնագույն հավատալիքներից եկած ավանդագրույցներում ասվում է. 1. «Վարդն ու մանուշակը քույր ու եղբայր են եղել: Վարդը փշերով միշտ ծակոտել է մա-

նուշակին, սա էլ ծծել է նրա արյունը... Ասում են, թե ով նրանց իրար մոտ բերի մուրա-
զաչոր կմեռնի» [7, էջ 112]: 2. «Վարդն ու մանուշակը քույր ու եղբայր են: Նրանք միշտ
իրար կարոտ են մնում: Եթե մեկը կարողանա պահել մանուշակին և ցույց տալ քրոջը՝
ցանկացածն անմիջապես կկատարվի» [4, էջ 165: 7, էջ 113]:

Գ. Սրվանձտյանցի գրառած քառատողը թերի կամ աղավաղված տեսքով հան-
դիպում է այլ երգերում ևս: Օրինակ, «Ալազյազ սարն ամպել ա» ժողովրդական երգում
հանդիպում ենք այսպիսի տողերի. «Ալազյազ սարն ամպել ա», «Աղբեր իր ձին թամբել
ա», «Յարոջ դռնեն անցել ա», «Անձրն եկե թրջել ա», «Արև զարկե՝ չորցել ա», «Քան կար-
միր վարդ բացվել ա» (ձայնագրումը և մշակումը՝ Կոմիտասի) [3, էջ 172]: Ժողովրդա-
կան «Կարմիր վարդ» երգում նույնպիսի, բայց շատ պակասավոր, տողերից են. «Ջաղչի
դռնով ես անցա», «Անձրն զարկեց, ես թրջա», «Արև զարկեց, ես չորցա» (ձայնագրումը՝
Կոմիտասի, մշակումը՝ Մ. Մազմանյանի) [3, էջ 290]: Ինչպես համեմատություններից է
բխում, կատարյալը Գ. Սրվանձտյանցի բերած պարերգում հարսնացու աղջկա երգած
քառատողն է:

**Հովանավոր աստվածներին համապատասխանող
բնական տարրերի գույգը**

Հնագույն առասպելաբանական պատկերացումների համաձայն՝ Արևի և Լուսնի
երկնային գույգից Արևը իգական սեռի է, Լուսինը՝ արական: Բերենք դա հաստատող
հայկական մի շարք ավանդազրույցների հետևյալ տողերը. «Աստված երկու զավակ
ունի. մի տղա՝ Լուսինը, և մի աղջիկ՝ Արևը» [7, էջեր 4-7], «Արևն ու Լուսնակ քույր ու ավ-
պեր ին» [7, էջ 5, N 3^ս], «Արևն ու Լուսինը քույր ու եղբայր են եղել» [7, էջ 5, N 3^բ], «Արևն
ու Լուսինը քույր ու եղբայր են» [7, էջ 5, N 3^գ], «Արևն ու Լուսինը քույր ու եղբայր են
եղել» [7, էջ 5 N 3^դ], «Արևը շարունակ պտույտ է գալիս: Նա երկնքի երեսով գնում, գետնի
տակով վերադառնում է: Մի անգամ նա իր եղբայր Լուսնին ասել է...» [7, էջ 5 N 3^ե],
«Արևն ու Լուսինը քույր ու եղբայր են եղել» [7, էջ 5, N 3^զ], «Արևն ու Լուսինը քույր ու եղ-
բայր են» [7, էջ 5, N 3^է], «Արևը՝ աղջիկ, Լուսինը տղա է» [7, էջ 5, N 3^զ], «Լուսինը կաթնա-
կեր ժամանակ մի չար տղա է եղել» [7, էջ 4, N 2^գ]: Գ. Սրվանձտյանցի նկարագրած «Ալա-
ջա պար»-ի ժամանակ հարսնացուի երգած քառատողն ուշագրավ է նաև նրանով, որ
պահպանել է նախնադարից եկած խուլ արձագանքը՝ Արևի և Ամպրոպի աստվածնե-
րին հատուկ հակասությունը [13, էջ 795-796]:

Այդ հակասության հիմքը մեր հեռավոր նախնիների ունեցած առասպելաբա-
նական պատկերացումն էր լինելու ջրի և կրակի հակամարտության մասին, որը գալիս
էր Մառցապատմանը հաջորդած Հալոցքի հազարամյակից: Երկվորյակ գույգերի մասին
հայոց հնագույն հավատալիքների համաձայն՝ «Կրակն ու ջուրը քույր ու եղբայր են
եղել: Մի անգամ նրանց մեջ վեճ է ծագում, թե որն է իրենցից ավելի ուժեղ: Վճռում են
փորձել: Քույր կրակը գնում վառում է սարերի խոտը, իսկ եղբայր ջուրը հանգցնում է
վառվող խոտը: Այդ օրվանից նրանք բաժանվում են իրարից» [7, էջ 411]: Այս գրույցի
տարբերակում վեճի և բաժանման մասին խոսք չկա: պարզապես «Մի անգամ եղբայր
ջուրը իջել է սարից, քույր կրակը ասել է նրան. Ե՛կ, մի քիչ նստիր տաքացիր: Ջուրը
պատասխանել է. Դու էլ մի քիչ ինձանից խմիր, հովացիր» [7, էջ 411: 1, էջեր 58-59]: Տար-

բերակաների առթիվ տեղին ենք համարում հիշեցնել վաստակավոր պարագետ Ժ. Խաչատրյանի հետևյալ դիտողություններն ու դատողությունները. «Հայերի մեջ երկվորյակներն իրենց միջազգային զուգորդների նման հակադիր կերպարներ են, տարբերվում են իրենց սեռով, գորությամբ, բնավորությամբ և հոգեբանությամբ» [5, էջ 29], բայց մեր «*գովընդապարեքում...* կատարողների երկսեռ մասնակցությունը ծիսական միջավայրում երկհակադրության (բինարիզմի) երկու տարբեր նախասկիզբների միասնության նշանակություն են ստանում» [5, էջ 29]:

«Ալաջա պար»-ի պարերգում եթե ջուրն անձրևի տեսքով փորձում է պատժել հարսնացու աղջկան, ապա Ամպրոպի աստծուն հակառակ, Արևի աստվածը՝ սրա հովանավորը, իր ճառագայթներով ոչ միայն չորացնում է նրան, այլև հնարավորություն է տալիս թրջված աղջկան թփռելու և քանց կարմիր վարդ բացվելու: *Թփռել* նշանակում է «թփակալել, թփեր արձակել, տերև՝ սաղարթ արձակել» [8, էջ 132]: Ինչպես տեսնում ենք, այստեղ ավելի կարևորվում է հարսնացու աղջկա տոհմի հովանավորի՝ Արևի աստվածության դերը, որը նաև որպես բուսական աշխարհի հովանավոր է հանդես գալիս: Այս հանգամանքը ևս խոսում է պարերգի ակունքների՝ Սառցապատմանը հաջորդած Հալոցքի դարաշրջանում ստեղծված լինելու մասին, որովհետև այդ դարաշրջանում Հայկական լեռնաշխարհի կլիման խոնավ էր («շնորհիվ» Ամպրոպի աստծու), բայց նաև՝ տաք («շնորհիվ» Արևի աստծու): Կարծում ենք՝ տեղին կլինի հիշատակել մեր նախնիներին հարևան փոքրասիական խեթերի Արիննա քաղաքի իգական աստվածությանը, որը պաշտվում էր թե՛ որպես Արևի աստվածություն և թե՛ որպես Մայր դիցուհի՝ լինելով գուգալիցը խեթական Ամպրոպի աստծու [14, c. 123]:

Թագավորն ու թագուհին իբրև Ամպրոպի և Արևի աստվածություններ երկրային դրսևորումներ

Իսթրական ծեսերում քննության առարկա գուլյգ աստվածություններն ունեին իրենց ներկայացուցիչ-մարմնավորող անձանց՝ իրական թագավորին և թագուհուն: Դժվար չէ ենթադրել, որ նույնպիսի մոտեցում գոյություն է ունեցել նաև հայոց նախնիների կենցաղում [10, Բ, ծ]: «Մասնա ծոեր» դյուցազնավեպում պատմվում է ամպրոպային հերոս Սանասարի՝ Դեղձուն-Ծամի հետ ամուսնանալու մասին: Ինչպես Մ. Աբեղյանն է շեշտում, «Դեղձուն-Ծամ նշանակում է «դեղձունամազ, խարտեշ, բաց դեղին գույնի մազերով»: Այս անունը, ըստ երևույթին, առասպելաբանական է» [11, էջեր 829-830]: Դեղձունի գլուխը պսակող դեղին քառասուն ճյուղ/հյուսքերը մեր նախնիների առասպելաբանական պատկերացումներում համադրված են արևի ճառագայթների, իսկ դրանց պսակած գլուխը՝ նրա ոսկեգույն գնդի հետ: Գ.Սրվանձտյանցը ևս նույն կերպ է պատկերացնում «արևու ոսկե գլուխն ու հրեղեն բրջամն» [12, էջ 77], իսկ *բրջամ* նշանակում է «կնկան կամ այր մարդու երկայն հեր գլխո: Եվս անասնոց բաշ» [12, էջ 331]:

Ինչ վերաբերում է Ամպրոպի աստված/թագավոր և Արևի դիցուհի/թագուհի մեր նախնիների կողմից համադրմանը, ապա պետք է նկատի առնենք քրիստոնյա Հայաստանի ամուսնական ծեսերը ևս, որոնցում փեսացու տղան թագավոր (թագվոր) է կոչվում [8, էջ 72], իսկ հարսնացուն, բնականաբար, ըմբռնվել է թագուհի [8, էջ 73]: Նույնպիսի մոտեցում պետք է ցուցաբերել նաև «Ալաջա պար»-ի պարերգում հանդես եկող

ամուսնական զույգի հարցում: Գրել՝ զանազան «թագուհի»-ն, հավանաբար, նույնացված էր տոհմական Արևի դիցուհու հետ, իսկ նրա զույգը կազմած փեսացուն՝ «թագավոր»-ը, նույնացված էր լինելու իր տոհմական Ամպրոպի աստծու հետ: Ըստ այդմ, «Ալաջա պար» իր նախնական վիճակում ձևավորված էր լինելու ամուսնական զույգ կազմած աստվածությունների, ապա՝ նաև երկրի վրա նրանց փոխանորդներ համարված թագավորական զույգին, ի վերջո՝ սովորական ամուսնական ամեն մի զույգի՝ կազմելով ծիսական կարևոր մասը նրանց հարսանեկան հանդիսությունների:

ԵԶՐԱՆԱԿԱՆՈՒՄ. Հայոց նախնադարյան առասպելաբանությունից է գալիս «Ալաջա պար»-ում սիրերգի մաս դարձած մի քառատողը, որտեղ աղջիկը (հարսնացուն) ակնարկում էր իր և տղայի (փեսացուի) տոհմերի հովանավոր աստվածությունների միջև գոյություն ունեցած հակասությունների մասին: Իսկ դրանք Արևի և Ամպրոպի աստվածություններն էին:

. Հնդեվրոպական հնագույն այս աստվածությունների միջև հակասության դրսևորման առիթ է հանդիսացել ամուսնական ծիսակարգում հարսնացու աղջկա թույլ տված խախտումը. նա անցել էր փեսացու տղայի՝ յարի դռնով: Իրականում, Արևի և Ամպրոպի աստվածների միջև առկա հակասությունը գալիս էր Մառցապատմանը հաջորդած Հալոցքի դարաշրջանից և արտացոլվել է կրակի և ջրի հակասական լինելու ավանդազրույցներում:

. Ըստ պարերգի՝ ամուսնացող զույգը երկրային մարմնավորումն էր հանդիսացել երկնային այն զույգի, որ ժամանակին կազմել են Արևի և Ամպրոպի աստվածությունները, ինչպես ընդունված էր նաև խեթական դիցարանում:

Գ ր ա կ ա ն ո լ թ յ ո ն

1. **Արեղյան Մ.** *Երկեր:* հ. VII: Երևան: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.: 1975: 602 էջ:
2. «Բառգիրք հայոց»: Քննական բնագիրը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Հ. Ամալյանի, Երևան: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.: 1975, 445 էջ:
3. «Երգարան»: Կազմեց Վ. Սամվելյան: Երևան: Հայպետհրատ: 1949: 599 էջ:
4. **Լալայան Ե.** *Երկեր:* հ. II: Երևան: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.: 1988: 505 էջ:
5. **Խաչատրյան Ժ.** *Գնդի և շրջանի սեմանտիկական հայ ծիսական պարերում* // «Ծիսական պարը հայոց մեջ» գիտաժողովի նյութեր: Երևան: «Մուղնի» հրատ.: 2002: 10 էջ:
6. **Հակոբյան Գ.** *Ներքին Բասենի ազգագրությունը և բանահյուսությունը:* Երևան: «Հայաստան» հրատ.: 1974: 458 էջ:
7. **Ղանալանյան Ա.** *Ավանդապատում:* Երևան: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.: 1969: 530 էջ:
8. **Մալխասյանց Ստ.** *Հայերեն բազմադարյան բառարան:* Երևան: Հայպետհրատ: Հ. II: 1944: 512 էջ:
9. **Մալխասյանց Ստ.** *Հայերեն բազմադարյան բառարան:* Երևան: Հայպետհրատ: Հ. IV: 1945: 646 էջ:
10. **Մովսիսի Խորենացու պատմություն Հայոց:** Քննական բնագիրը Մ. Արեղյանի և Ս. Հարությունյանի: Երևան: ԵՀ հրատ.: 1981: 587 էջ:
11. «Մասնա ծոեր. ժողովրդական վեպ»: Ընդհանուր խմբագրությամբ Մ. Արեղյանի: Երևան: Պետհրատ: Հ. Բ: Մասն երկրորդ: 1951: 1004 էջ:
12. **Սրվանձությանց Գ.** *Երկեր:* Երևան: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.: Հ. I: 1978: 666 էջ:
13. **Гамкрелидзе Т., Иванов В.** *Индоевропейский язык и индоевропейцы.* Тбилиси. Изд. Тбилисского университета. Т. I-II. 1984. 1328 с.
14. **Герни О.** *Хетты.* Москва. Изд. «Наука». 1987. 233 с.
15. **Лисициан С.** *Старинные пляски и театральные представления армянского народа.* Ереван. Т. I. Изд. АН АрмССР. 1958. 603 с.

References

1. **Abeghyan M.** Works [Yerker]. Vol. VII. Yerevan. AS pub. 1975. 602 p. (In Armenian)
2. Vocabulary of Armenian language [Bargirq hayots]. Yerevan. AS pub. 1975, 445 p. (In Armenian)
3. Songbook [Yergaran]. Yerevan. ArmState pub. 1949. 599 p. (In Armenian)
4. **Lalayan Ye.** Works [Yerker]. Vol. II. Yerevan. AS pub. 1988. 505 p. (In Armenian)
5. **Khachatryan Zh.** Semantics of circle and sphere in Armenian ritual dances. [Gndi yev shrjani semantikan hay tsisakan parerum // Materials of the Conference "Ritual Dance in Armenians". Yerevan. «Mughni» pub. 2002. 10 p. (In Armenian)
6. **Hakopyan K.** Ethnography and folklore of the Inner Basin. [Nerqin Baseni azgagutyuny yev banahyusutyuny]. Yerevan. «Hayastan» pub. 1974. 458 p. (In Armenian)
7. **Ghanalanyan A.** Popular tales [Avandapatum] Yerevan. AS pub. 1969. 530 p. (In Armenian)
8. **Malkhasyants St.** Armenian defining dictionary [Hayeren bacatrakan bararan]. Yerevan. ArmState pub. Vol. II. 1944. 512 p. (In Armenian)
9. **Malkhasyants St.** Armenian defining dictionary [Hayeren bacatrakan bararan]. Yerevan. ArmState pub. Vol. IV. 1945. 646 p. (In Armenian)
10. **History of Armenia of Movses Khorenatsi.** [Movsisi Khorenatswoy Patmutiwn Hayots]. Yerevan University pub. 1981. 587 p. (In Armenian)
11. Daredevils of Sassoun. [Sasna tsrer]. Yerevan. State pub. Vol. II. 1951. 1004 p. (In Armenian)
12. **Srvandztyants G.** Works. [Yerker]. Yerevan. AS pub. Vol. I. 1978. 666 p. (In Armenian)
13. **Gamkrelidze T., Ivanov V.** Indo-European language and the Indo-Europeans [Indo-evropejskij jazyk i indoevropjcy]. Tbilisi. Tbilisi University pub. Vol. I-II. 1984. 1328 p. (In Russian)
14. **Gerni O.** The Hittites. [Khetty]. Moskow. «Nauka» pub. 1987. 233 p. (In Russian)
15. **Lisitsyan S.** Ancient dances and theatrical performances of the Armenians. [Starinnye pljaski i teatral'nye predstavlenija armjanskgo naroda]. Yerevan. Vol. I. AS ArmSSR. 1958. 603 p. (In Russian)

Ընդունվել է / Принята / Received on: **16. 03. 2024**

Գրախոսվել է / Рецензирована / Reviewed on: **09. 04. 2024**

Հանձնվել է տպ. / Сдана в пч. / Accepted for Pub: **15. 06. 2024**

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Լուսինե Սարգսի ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ՝ պատմ. գիտ. թեկնածու,
ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի
գիտաշխատող, Շիրակի պետական համալսարանի դասախոս, Գյումրի, ՀՀ,
էլ. հասցե՝ LusineS.P.@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3208-9674>

Lusine Sargis PETROSYAN: PhD in history, Researcher at
Shirak Center for Armenologikal Studies NAS, Gyumri,
Lecturer at Shirak State University, Gyumri, RA,
e-mail: LusineS.P.@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3208-9674>

Лусине Саргисовна ПЕТРОСЯН: кандидат истор. наук, научный сотрудник
Ширакского центра арменоведческих исследований НАН, Гюмри,
преподаватель Ширакского государственного университета, Гююми, РА
эл. адрес: LusineS.P.@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3208-9674>